

ДИВИНА

Оповідання

Одного грудневого дня наприкінці 1958 року містер Реджінальд Астер прийшов на запрошення до юридичної контори «Кропторн, Деггіт і Хоу» на Бедфорд-роу і був прийнятий містером Фреттоном, люб'язним чоловіком років тридцяти, який очолив контору після смерті згаданих її власників.

Коли містер Фреттон повідомив містера Астера, що згідно умов заповіту, залишеного сером Ендрю Уїнселлом, він успадковує шість тисяч акцій компанії «Бритіш вінвініл пластик, лімітед», містер Астер, як змалював погім цю сцену одному колезі містер Фреттон, наче йоржа проковтнув.

У примітці до документа зазначалося, що цю спадщину складено «на знак подяки за неоціненну послугу, яку зробив мені колись містер Астер». Характер самої послуги не уточнювався. Хоч містерові Фреттону зовсім не випадало виявляти цікавість до подробиць справи, він не міг приховати свого бажання вивідати причини такої щедрості небіжчика.

Цей несподіваний дарунок, при курсі акцій вісімдесят три шилінги шість пенсів за кожну, впав містерові Астеру в руки дуже вчасно. Продаж незначної кількості акцій дав йому змогу розв'язати ряд невідкладних проблем, і пов'язані з цією операцією питання змусили містера Астера ще кілька разів навідатися до юридичної контори.

Тепер, коли вони познайомилися ближче, містер Фреттон, спонукуваний

цікавістю, дозволив собі вийти за рамки належної професійної скромності й запитав:

— У мене склалося таке враження, що ви не дуже добре знали сера Ендрю?

Це було явно нескромне запитання, яке містер Астер при бажанні міг би й знехтувати, проте, хоч як це дивно, він не залишив його без відповіді. Враз споважнівши, він звів на містера Фреттона задумливий погляд.

— Я бачив сера Ендрю лише один раз,— відказав він,— і пробув у його товаристві години півтори.

— Приблизно так я й думав,— мовив містер Фреттон, уже не приховуючи своєї цікавості. — Ви зустрілися, здається, в червні минулого року?

— Двадцять п'ятого червня,— уточнив містер Астер.

— І ніколи не бачили його перед тим?

— Ні перед тим, ні опісля.

Містер Фреттон здивовано похитав головою.

Трохи помовчавши, містер Астер додав:

— Погодьтеся, що в усьому цьому є щось загадкове.

Містер Фреттон погодився без слів, отож містер Астер повів далі:

— Мені б хотілося... Слухайте, містере Фреттон, ви завтра ввечері вільні?..

Містер Фреттон був вільний.

Повечерявши, вони усамітнилися в затишному куточку клубного холу з кавою та сигарами.

Поміркувавши деякий час, містер Астер мовив:

— Мушу признатися вам, що я почував би себе спокійніше, якби міг до кінця збагнути цей пункт заповіту містера Уїнселла. Я не розумію... Одне слово,

є в цій справі якась таємниця. Та, мабуть, краще розповісти вам про все, що тоді сталося. А було так...

Те надвечір'я, двадцять п'ятого червня, видалося напрочуд гарним, хоч загальом минуле літо було препогане. Тішачись погодою, я пішки повертався додому. Я нікуди не поспішав і саме розмірковував, чи не зайти мені кудись випити чарчину, як раптом мій погляд спинився на досить дивному літньому чоловікові. Він стояв на тротуарі Тенетстріт, ухопившись рукою за огорожу, і роздивлявся довкола широко розплющеними, немов очманілими очима.

Як ви знаєте, в цьому районі Лондона завжди чимало іноземців з усього світу, а надто влітку, і вони нерідко мають розгублений вигляд. Але цей чоловік років сімдесяти з чимось здався мені людиною зовсім іншого типу. То був явно не турист. «Елегантний» — ось яке слово спало мені на думку, коли я побачив його. Він мав охайну клинцювату сиву борідку і був одягнений у бездоганно пошитий чорний костюм з чудової тканини, новий чорний фетровий капелюх та дорогі черевики, і все це доповнювала гарна шовкова краватка, також чорного кольору. Чоловіки такого типу в цьому районі трапляються, але вони там завжди наче не на місці, ну, а щоб отак, сам-один, та ще й геть розгублений серед вуличної юрби — це побачиш не часто. Кілька перехожих переді мною, поглянувши на нього побіжно, начебто на мить замислювалися, що б то з ним могло бути, а тоді йшли собі далі. А я зупинився. Мені зовсім не здалося, що чоловік цей просто напідпитку, — ні, в його погляді я добачив страх. Отож і затримався перед ним.

— Вам недобре? — спитав я. — Може, зупинити таксі?

Чоловік обернувся і втупився в мене. В його очах застигла розгубленість, але переді мною було розумне, трохи аскетичне обличчя, яке робили ще худішим кошлаті сиві брови. Його зіниці помалу зійшлися на мені, та й після того заговорив він не одразу і з видимим зусиллям.

— Ні, — відказав він нерішуче. — Ні дякую. Я... Зі мною все гаразд.

Щирість такої відповіді була сумнівна, але не чулось у його голосі й категоричної відмови, тож я не визнав за можливе покинути його отак серед вулиці.

— Вас, мабуть, щось дуже вразило, — мовив я.

Його очі стежили за вуличним рухом. Він кивнув, але так нічого й не сказав.

— За два квартали звідси є лікарня. — почав був я.

Та чоловік заперечливо похитав головою.

— Ні, — знову сказав він. — За хвилину-дві все мине.

Він не попросив залишити його самого і, як мені здалося, не хотів, щоб я пішов. Повівши очима ліворуч і праворуч, чоловік подивився на себе. Нараз він

здригнувся і з неспідробним подивом почав роздивитися своє вбрання. Відпустивши поруччя, підніс руку, щоб краще побачити рукав, потім перевів погляд на саму руку — гарної форми, випещену, але вже по-старечому суху, з кошавими суглобами пальців, змережану синім в'єзерунком вен. На мизинці був золотий перстень з печаткою.

Всі ми знаємо вислів «очі полізли на лоба», але лише тоді я побачив це насправді. Очі того чоловіка мало не вискочили з очниць, а випростана рука почала безсило труситися. Він намагався щось сказати, але не міг. Я почав побоюватися серцевого нападу.

— Може, все-таки до лікарні... — знову почав я, але й тепер він заперечливо похитав головою.

Я вже й не знав що робити, але розважив, що старому треба б посидіти, та й ковток бренді йому не завадив би. На мою пропозицію він нічого не відповів, одначе покірливо пішов зі мною на протилежний бік вулиці до готелю «Уілберн». У барі я провів його до столика й замовив нам обом подвійне бренді.

Зробивши замовлення, я обернувся й побачив, що старий з жахом на обличчі дивиться кудись убік. Я позирнув туди. Старий дивився на своє власне відображення в дзеркалі. Невідривно розглядаючи себе, він зняв капелюха й поклав його на стілець поруч, потім, піднісши руку, яка все ще тремтіла, провів пальцями по бороді та гарній сріблястосивій чуприні. І завмер, утупившись просто себе невидючим поглядом.

Я відчув полегкість, побачивши на столі келишки. Так само, здається, полегшало і йому. Додавши трохи содової до свого бренді, він вихилив келишок одним духом. Невдовзі його рука перестала тремтіти, обличчя трохи порожевіло, але погляд і далі лишався невидючим. Раптом він рішуче звівся на ноги.

— Прошу мені вибачити, — чемно мовив він.

Перетнувши залу, старий зупинився біля самого дзеркала і простояв так цілих дві хвилини. Потім повернувся й попростував до свого стільця. Він ще не цілком прийшов до тями, але вигляд його став трохи впевненіший. Знаком він попросив офіціанта повторити. Кинувши на мене допитливий погляд, він знову вмостився на стільці й сказав:

— Вважаю за свій обов'язок попросити у вас пробачення. Ви були надзвичайно люб'язні до мене.

— Пусте, — відказав я. — Я радий бути вам хоч чимось корисним. Вас, напевне, спіткало якесь несподіване потрясіння.

— Атож, і не одне, а ціла низка, — погодився він, а тоді додав: — Просто дивно, якими реальними здаються іноді сновидіння, а надто коли вони захоплюють тебе зненацька.

Я не знав, що на це сказати, і тому змовчав.

— Спочатку страшенно розгублюєшся,— із силуваною веселістю докинув він.

— Що ж саме сталося? — запитав я, все ще нічого не розуміючи.

— Це моя власна вина, тільки моя, але я так поспішав...— пояснив він. — Я саме переходив вулицю позаду трамваю, як раптом побачив другий трамвай, що мчав назустріч, просто на мене. І я встиг лише подумати: зараз він мене вдарить.

— О! — вигукнув я. — Треба ж такому статися. А... де це було?

— Зовсім поруч, на Тенет-стріт, — відповів старий.

— Ви... Вас, здається, не зачепило, — зауважив я.

— Та начебто, — із сумнівом у голосі погодився старий. — Ні, здається, не зачепило.

Справді, його не тільки не зачепило, але й не пом'яло. Його одяг, як я вже казав, був у бездоганному стані; до того ж на Тенет-стріт трамвайної колії не було вже років двадцять п'ять. Я спочатку хотів нагадати йому про цю обставину, але потім вирішив не прискорювати подій.

Офіціант приніс нам ще по келишку бренді. Старий помацав рукою в кишені жилета, і вираз безмежного подиву відразу змінив його обличчя.

— А де ж мій гаманець? І годинник? — вигукнув він.

Я простяг офіціантові фунтову купюру. Старий уважно стежив за нами. Коли офіціант, поклавши решту на стіл, пішов, я сказав:

— Пробачте, але мені здається, що це потрясіння, мабуть, спричинилося до провалу в пам'яті. Цікаво... м-м... чи могли б ви назвати мені своє ім'я?

Не виймаючи пальців з жилетної кишені, він окинув мене гострим недовірливим поглядом.

— Моє ім'я? Звичайно. Мене звать Ендрю Уїнселл. Я мешкаю тут недалеко, на Харт-стріт.

Трохи повагавшись, я сказав:

— Колись тут поблизу справді була Харт-стріт. Але ще в тридцять роки, якщо не помиляюсь, назву було змінено. Десь перед війною.

Наліт удаваної впевненості на обличчі старого миттю зник, і деякий час він сидів нерухомо. Потім, засунувши руку у внутрішню кишеню піджака, дістав бумажник. Чорний шкіряний бумажник із золотими скобочками на різках та тисненою монограмою «Е. У.».

Старий з цікавістю подивився на нього й поклав на стіл. Потім розгорнув бумажник, витяг з його лівої кишені фунтову банкноту й спантеличено нахмурився. П'ятифунтова банкнота спантеличила його ще дужче.

Без жодного слова він знов поліз у кишеню й витяг гарну книжечку, явно до пари з бумажником. У правому нижньому кутку палітурки були ті самі лі-

тери. У верхньому кутку над ними було відтиснуто: «Щоденник 1958».

Він довго роздивлявся ту книжечку, гримаючи її в руці, тоді знову звів на мене очі.

— Тисяча дев'яцять п'ятдесят восьмий? — запитав боязко.

— Так, — підтвердив я.

Запала тривала мовчанка.

— Нічого не розумію, — зовсім по-дитячому мовив він. — Моє життя! Що сталося з моїм життям?

Його обличчя зробилося пригнічене й безпорадне. Я присунув до нього келишок. Старий надпив бренді, а тоді розгорнув щоденник і почав вивчати надрукований у ньому календар.

— О господи! — вигукнув він. — Усе це надто правдоподібно... Що, що сталося зі мною?

— Часткове випадіння пам'яті після сильного шоку, — співчутливо мовив я. — Випадок не винятковий, і згодом усе, як правило, стає на свої місця. Я порадив би вам подивитись, що там усередині, — показав я на бумажник. — Може, ви знайдете там щось таке, що допоможе відновити втрачену пам'ять.

Трохи повагавшись, старий зазирнув у бумажник і видобув звідти кольорову фотографію, як видно, сімейну. В центрі можна було впізнати самого старого, правда, років на п'ять молодшого, ніж тепер; чоловік поряд, років сорока п'яти, безумовно, мав родинну схожість із старим. На фотографії, крім них, були ще дві трохи молодші за чоловіків жінки, двоє дівчаток-підлітків та двоє хлопчиків. У глибині, за зразково доглянутим лужком, виднівся будинок, споруджений у стилі вісімнадцятого століття.

— Як на мене, вам нема чого нарікати на своє життя, — сказав я. — Здається, досі воно було зовсім непогане.

За фотографією з'явилися на світ три візитні картки, на яких було надруковано лише три слова: «Сер Ендрю Уїнселл». У бумажнику був також конверт, адресований серу Ендрю Уїнселлу, у фірму «Бритіш вівніл пластик», десь у районі ЕС-1, в Лондоні.

Старий похитав головою, відпив ще ковток бренді, знову поглянув на конверт і невесело засміявся. Потім з видимим зусиллям опанував себе й рішуче промовив:

— Та це просто безглуздий сон! Ну як мені прокинутись? — Він заплющив очі й проказав твердим голосом: — Я Ендрю Уїнселл. Мені двадцять три роки. Я мешкаю на Харт-стріт, сорок вісім. Працюю в бухгалтерській конторі «Пенберті і Тралл», на Блумсбері-сквер, сто два. Сьогодні дванадцять липня тисяча дев'яцять шостого року. Кілька годин тому на мене наїхав трамвай. Це сталося на Тенет-стріт. Від удару в мене, мабуть, потьмарився розум, і я страждаю від галюцинацій... Ну, все!

Розклепивши повіки, старий дуже здивувався, коли знову побачив перед собою мене. Він зупинив погляд на конверті і скривився від досади.

— Сер Ендрю Уїнселл! — зневажливо вигукнув він. — Якась фірма «Він-

вініл пластик». Ну що, в біса, це має означати?!

— А вам не здається,— обізвався я,— що це треба розуміти як вашу приналежність до тієї фірми. І, судячи з вигляду, я б сказав, що ви один з тих, хто її очолює.

— Але ж я сказав вам...— і старий замовк.— Слухайте, а що таке пластик?— раптом запитав він.— Мені це слово нагадує щось пов'язане з обробкою сирої глини. Але яке, власне, я можу мати відношення до якоїсь глини?

Я не квапився відповідати. Судячи з усього, шок, незалежно від того, що стало його причиною, забрав у старого принаймні п'ятдесят років пам'яті. Можливо, подумав я, якщо мені вдасться перевести розмову на знайому йому тему, його свідомість вийде із заціпеніння. Я поплескав рукою по стільниці.

— Оце, приміром, зроблено з пластику,— сказав я.

Старий нахилився й оцінювально постукав нігтем по гладенькій поверхні.

— Я б не сказав, що це... як його... пластик. Поверхня надто тверда,— заперечив він.

Я спробував пояснити:

— Ця речовина, перш ніж стати твердою, була пластичною. Існує багато різновидів пластмас. Оця поплъниця, оббивка стільця, на якому ви сидите, оця ручка, обкладинка моєї чекової книжки, плац тієї жінки, її сумочка, руків'я її парасольки та сотні речей навколо зроблено з пластику. Навіть моя сорочка з пластикового волокна.

Старий озвався не зразу, він сидів і з дедалі більшою увагою роздивлявся названі мною речі. Нарешті знов обернувся до мене і дуже пильно зазирнув мені в очі.

— Тепер і справді тисяча дев'ятсот п'ятдесят восьмий рік? — спитав він, і голос його тремтів від хвилювання.

— Безумовно,— запевнив я.— Якщо не вірите власному щоденнику, онде на стіні за стойкою календар.

— Ніде не видно коней,— пробурмотів він сам до себе,— дерева на площі вирости так, що не впізнати... Сни не бувають такі послідовні... не до такої ж міри...— Він помовчав і раптом вигукнув:— Боже мій! Боже мій, якщо все це правда...— Тоді обернувся до мене, блискаючи очима.— Розкажіть мені про ті пластмаси,— зажадав він.

А я ж не хімік за фахом і знаю про них не більше, ніж перший-ліпший. Одначе старий був видимо зацікавлений, і, як я вже казав, я думав, що знайома тема допоможе відновити йому пам'ять, отож вирішив спробувати.

— Оце начебто зроблено з бекеліту,— почав я, вказавши на поплъницю,— однієї з найдавніших термотривких пластмас. Учений на прізвище Бекеланд запатентував його, якщо не помиляюсь, у тисяча дев'ятсот дев'ятому році. Здається, на основі фенолу та формальдегіду.

— Ви сказали — термотривка? Як це розуміти? — запитав старий.

Я пояснив як міг, а потім заходився розповідати все, що знав про молекулярні ланцюжки, полімеризацію, про якості пластмас та їх використання. В мене зовсім не виникло враження, що ййце навчає курку, навпаки — старий слухав з великою увагою, інколи повторюючи те чи те слово, так ніби хотів запам'ятати його. Мені було приємно, що він так дослухається до моїх слів, але я вже не тішив себе надією, що моя розповідь бодай трохи посприяє відновленню його пам'яті.

Ми — або, точніше, я — проговорили отак десь із годину, і весь цей час старий сидів надзвичайно зосереджено, міцно зціпивши руки перед себе. Потім я помітив, що дія брєнді минула, і він знову став розгублений і недужий на вигляд.

— Гадаю, мені все-таки краще провести вас додому, — сказав я йому. — Чи не могли б ви згадати вашу адресу?

— Харт-стріт, сорок вісім, — відказав він.

— Ні, я маю на увазі ту, де ви мешкаєте тепер, — заперечив я.

Але він наче й не почув мене. Враз його обличчя свідчив про те, що думки його десь далеко.

— Якби ж то я міг пригадати все це... пригадати, коли прокинуся...— розпачливо шепотів він скоріше сам до себе, ніж до мене. Та раптом знову звів на мене очі.

— Хто ви?

Я назвав себе.

— Я запам'ятаю ваше ім'я, якщо зможу,— запевнив він мене дуже серйозним тоном.

Я перехилився через стіл і взяв його записник. Його ім'я було написано на першій сторінці, там-таки була адреса: Аппер-Гросвенор-стріт. Я поклав записник та бумажник у долоню старого, і він зразу ж автоматичним рухом засунув їх у кишеню. Потім мовчки втупив очі перед себе й просидів так, поки швейцар викликав для нас таксі.

Літня жінка, як видно, покоївка, відчинила двері розкішної квартири. Я порадив їй викликати лікаря сера Ендрю, а коли той прибув, ще трохи затримався, щоб розповісти про все, що сталося.

Наступного вечора я подзвонив і поцікавився, як почуває себе сер Ендрю. Голос, що відповів мені, належав молодшій, ніж покоївка, жінці. Вона сказала, що вчора після дози снотворного сер Ендрю спокійно заснув і прокинувся вранці лише з відчуттям легкої втоми. А загалом почуває себе добре, і ніяких провалів у пам'яті не помітно. Лікар не бачить підстав для серйозного занепокоєння. Жінка подякувала мені за те, що я подбав про сера Ендрю і привів його додому. На цьому все й скінчилося.

Власне кажучи, я вже давно забув би про ту невеличку пригоду, коли б оце не побачив у грудні в газетах повідомлення про смерть сера Ендрю.

Коли містер Астер закінчив свою розповідь, містер Фреттон якусь хвилину мовчав. Нарешті, затаювшись сигарою і відпивши кави, він промовив:

— Дивина якась...

— Саме так і я подумав, та й тепер думаю, — докинув містер Астер.

— Я хочу сказати, — провадив містер Фреттон, — ви справді зробили послугу чоловікові, але їй навряд чи можна назвати, вибачте мені за відвертість, вартою такої винагороди — шести тисяч акцій, курс яких становить вісімдесят три шилінги шість пенсів.

— У тім-то й річ, — погодився містер Астер.

— А ще дивовижніше те, — вів далі містер Фреттон, — що ви зустрілися з сером Ендрю минулого літа, а заповіт, у якому вам відписано цю спадщину, був складений і юридично оформлений сім років тому. — Він знов замислено затаюся сигарою. — Більше того, я вважаю, що не порушу ніякої таємниці, сказавши вам, що цьому заповітові передував ще один, складений на дванадцять років раніше, і в ньому також був пункт, що стосується вас.

І містер Фреттон допитливо подивився на співрозмовника.

— Цього я збагнути не можу, — мовив містер Астер, — але, якщо ви захоп-

люєтеся дивовижами, вас, напевне, зацікавить і оця.

Він дістав з кишені записник і вийняв з нього згорнуту газетну вирізку. То був некролог: «Сер Ендрю Уінселл — засновник виробництва пластмас».

Знайшовши потрібне місце посередині шпальти, містер Астер прочитав уголос:

— «Цікаво відзначити, що замолоду сер Ендрю не виказував ніяких нахилів до своєї майбутньої професії і навіть працював деякий час у бухгалтерській конторі. Однак у двадцятирічному віці, влітку тисяча дев'ясот шостого року, він цілком несподівано залишив ту роботу і присвятив себе хімії. Вже через кілька років він зробив своє перше відкриття, яке поклало початок компанії «Бритіш вінвініл»...

— Он як, — мовив містер Фреттон і пильно поглянув на містера Астера. — А знаєте, в тисяча дев'ясот шостому році його справді збив трамвай на Тенет-стріт.

— Звісно, знаю. Він же сам сказав мені про це, — відповів містер Астер.

Містер Фреттон похитав головою.

— Все це дуже дивно, — сказав він.

— Справді, дивина, — погодився містер Астер.

*З англійської переклав
Віктор КОЛЕЧКО*